

ΜΥΣΤΗΡΙΟΝ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΛΥΨΙΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΝ ΝΥΣΣΗΣ

Υ Π Ο

Πρωτοπρ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΒΑΚΑΡΟΥ
Γεν. Ἀρχιερ. Ἐπιτρόπου Ἱ. Μ. Θεσ/νίκης

1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΤΙΝΑ

Ἐὰν ὑπάρχη τι περὶ τὸ ὁποῖον συμφωνοῦν κατ' ἀρχὴν οἱ θεολογοῦντες ὄλων τῶν ἐποχῶν, τοῦτο εἶναι ἡ παραδοχὴ τοῦ ἀδυνάτου τῆς κατανοήσεως τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ.

Οἱ Ἰωνες Φιλόσοφοι, οἱ πρῶτοι προσπαθήσαντες νὰ ἐρμηνεύσωσι τὰ φαινόμενα τοῦ φυσικοῦ κόσμου ἐπιστημονικῶς, ἡσχολήθησαν καὶ περὶ τὸ πρόβλημα τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' αἱ μέθοδοι αὐτῶν, δὲν κατέλιπον χωρὸν διὰ τὴν ἀποδοχὴν προσωπικοῦ Θεοῦ.

Ὅταν ὀλίγον μεταγενεστέρως οἱ σοφισταὶ διὰ λογικῶν ἐπιχειρημάτων ἠθέλησαν νὰ ἀρνηθῶσι τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ, ἠγέρθη ἐναντίον των ὁ Σωκράτης, ὁ ὁποῖος ἐχρησιμοποιεῖ ὁμοίως λογικὰ ἐπιχειρήματα διὰ τὴν ἐμπέδωσιν τῆς θρησκευτικῆς πίστεως. Ἡ κοσμολογικὴ καὶ ἡ τελολογικὴ ἀπόδειξις ἔχουσι τὰς ἀρχὰς των εἰς τὴν προσπάθειαν ταύτην τοῦ Σωκράτους. Ὁ Πλάτων ἀνέπτυξε περισσότερον τὴν μέθοδον ταύτην, χρησιμοποιοῦν καὶ τὸν ὅρον «ἀπόδειξις»¹.

Ἡ περὶ ἰδεῶν θεωρία τοῦ Πλάτωνος ἀπετέλεσε τὴν βάσιν τῆς ἐκδοχῆς περὶ ἐμφύτου ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἰδέας περὶ τοῦ Θεοῦ.

Ἡ Γνώσις τοῦ Θεοῦ κατ' αὐτὸν εἶναι προῖον τῆς ἀναμνήσεως τῶν ὄντων ὄντων, τὰ ὁποῖα εἶδεν ἡ ψυχὴ ἐν τινι προαιωνίῳ ὑπάρξει.

Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ὑπεστήριξε τὴν ἀποψιν τοῦ ἐμφύτου, διὰ τῆς διδασκαλίας του, ὅτι ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι θείας καταγωγῆς².

Λεπτομερέστερον ἀνέπτυξαν τὴν ἀποψιν ταύτην οἱ Στωϊκοί, ὁ ἀρχηγὸς τῶν ὁποίων Ζήνων ἔγραψε βιβλίον ὑπὸ τὸν τίτλον «Περὶ ἀνθρωπίνης φύσεως», ἐν τῷ ὁποίῳ διδάσκει, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἀπόσπασμα τῆς θείας Φύσεως κατοικοῦσα ἐν τῷ σώματι.

1. Νόμοι Χ, 839 β.

2. Περὶ ζῴων γενέσεως Β' 3, 736 β: «λείπεται δὲ τὸν νοῦν μόνον θύραθεν ἐπεισιέναι καὶ θεῖον εἶναι μόνον».

Συνέπεια τούτου είναι ότι η ψυχή έχει ἐμφύτους ιδέας, μεταξύ τῶν ὁποίων περιλαμβάνεται καὶ ἡ περὶ Θεοῦ ιδέα¹.

Οἱ Νεοπλατωνικοὶ ὀρμώμενοι ἐκ παρομοίων προϋποθέσεων δὲν ἀποδέχονται μὲν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ, ἀποδέχονται ὅμως διὰ νεκρώσεως τῶν αἰσθήσεων θεὸν Αὐτοῦ, ἡ ὁποία κατέχει παρ' αὐτοῖς τὴν θέσιν γνώσεως.

Ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ τὴν κυρίαν ὁδὸν πρὸς γνῶσιν τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ ἡ ἄμεσος ἀποκάλυψις. Ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ ὁ Θεὸς ἐφανέρωσε μέρος τῶν βουλῶν Αὐτοῦ καὶ ἐξεδήλωσε μέρος τῶν ἐνεργειῶν Αὐτοῦ, ἐν δὲ τῇ Καινῇ Διαθήκῃ ἡ φανέρωσις καὶ ἡ ἐκδήλωσις αὕτη ὑπῆρξε πλήρης.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διδασκαλίας τῆς Ἀγίας Γραφῆς οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐτόνισαν ὅτι ἡ ἄμεσος ἀποκάλυψις, ἥτις καθίσταται κτῆμα τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς πίστεως, εἶναι τὸ θεμέλιον τῆς περὶ Θεοῦ γνώσεως ἡμῶν.

Κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα ἡ ἐκ τῶν Ἀρειανῶν μερὶς τῶν Ἀνομοίων ὑπὸ τὸν Ἀέτιον καὶ τὸν Εὐνόμιον, στηριζομένη ἐπὶ τῆς λογικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους, ὑπεστήριξε τὴν ἀπεριόριστον γνωστικὴν ἰκανότητα τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἐδέχτο ὅτι ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ γνωρίσῃ τὸν Θεόν, ὡς ἀκριβῶς ὁ Θεὸς γνωρίζει ἑαυτόν².

Οἱ Ἕλληνες πατέρες ἐπιτίθενται μετὰ σφοδρότητος κατὰ τῆς πεποιθήσεως ταύτης τῆς ὑπὸ τοῦ ὀρθοῦ λόγου μόνον καὶ ἄνευ τῆς Ἀποκαλύψεως γνώσεως τῆς Οὐσίας τοῦ Θεοῦ.

Δὲν προσπαθοῦν δὲ νὰ καταδείξουν μόνον τὸ ἀσύστατον καὶ τὴν θεολογικὴν πλάνην τῆς τοιαύτης στάσεως, ἀλλὰ καὶ χαρακτηρίζουν τοὺς δογματίζοντας περὶ τὴν τοιαύτην σφαλερὰν διδασκαλίαν, ὡς ὑβριστὰς τοῦ Θεοῦ, ἀλαζόνας καὶ στερουμένους παντὸς ἔχρους θεοσεβείας καὶ ταπεινοφροσύνης³.

Ἡ φράσις «ἄρρητον οὖν τὸ Θεῖον καὶ ἀκατάληπτον»⁴ ἀποτελεῖ κοινὴν πίστιν τῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως, συγχρόνως δὲ καὶ σταθερὰν βᾶσιν, ἐπὶ τῆς ὁποίας οἰκοδομεῖται ἡ μὴ ὀρθολογίζουσα Θεολογία.

Οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας οἱ ἀναπτύξαντες ἐπ' αὐτῆς τῆς βάσεως τὴν Θεολογίαν των, εὗρον ἐν αὐτῇ τὴν ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν προϋπόθεσιν διὰ τῆς μετοχῆς αὐτῶν εἰς τὴν ἄλλην γνῶσιν, ἥτοι διὰ τῆς μετανοίας, νὰ συγγράψουν

1. Δίωνος, *Λόγος*, 30, 26 (V. Arnim, II 300): «ὡς ἀγαθοὶ τε εἶεν καὶ φιλοῖεν, ἅτε συγγενεῖς ὄντες αὐτῶν· ἀπὸ γὰρ τοῦ Θεοῦ, ἔφη, τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, οὐκ ἀπὸ Τιτάνων, οὐδ' ἀπὸ γιγάντων».

2. «Ὁ Θεὸς περὶ τῆς αὐτοῦ οὐσίας οὐδὲν πλέον ἡμῶν ἐπίσταται, οὐδέ ἐστιν αὕτη μᾶλλον ἐκείνην ἤτιον δὲ ἡμῖν γινωσκομένη· ἀλλ' ὅπερ ἂν εἰδείμεν ἡμεῖς περὶ αὐτῆς τοῦτο πάντως ἀκείνους οἶδεν· ὁ δ' οὖν πάλιν ἐκείνους, τοῦτο εὐρήσεις ἀπαράλλακτον ἐν ἡμῖν» (Σωκρ., *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία* 4, 7).

3. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, *Περὶ Ἀκαταλήπτου* I, 4, Migne P.G. 48, 705, 706.

4. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδόσις Ὀρθοδ. Πίστεως* I, 1, Migne P.G. 94,

τὰ πάντα πάντοτε ἐν ἀπολύτῳ συνεπείᾳ πρὸς τὴν ἀρνητικὴν φαινομενικῶς βᾶσιν αὐτῆς.

Ἡ μορφή τοῦ Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσσης δεσπόζει εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Καππαδοκῶν Πατέρων ὡς ἡ τοῦ κατ' ἐξοχὴν Χριστιανοῦ Φιλοσόφου καὶ μυστικοῦ· μόνος αὐτὸς δὲν ἀφωρμήθη ἐκ τῆς ἀνθρωπολογίας διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Θεολογίαν, ἀλλὰ ἐζήτει ἐκ τοῦ Θεοῦ νὰ κατανοήσῃ τὸν ἄνθρωπον. Ἔλεγεν ὅτι, «Ὅταν πρὸς τὸ ἀρχέτυπον ἑαυτῆς βλέπῃ ἡ ψυχὴ, τότε δι' ἀκριβείας ἑαυτὴν καθορᾷ»¹.

Εἰς τὴν παροῦσαν ἐργασίαν ἐξετάζεται τὸ ζήτημα τοῦ Μυστηρίου καὶ τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ ὡς ἐκθέτει τοῦτο εἰς τὰ συγγράμματά του ὁ Γρηγόριος Νύσσης.

---

1. Γρηγορίου Νύσσης, *Πρὸς Πενθοῦντας*, P.G. 46, 509 C.

2. ΤΟ ΜΥΣΤΗΡΙΟΝ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

α) *Τὸ ὑπερβατικὸν τοῦ Θεοῦ (οὐσία - ἐνέργεια).*

Διὰ πολλῶν καὶ διαφόρων τρόπων ὁμιλεῖ ὁ Νύσσης περὶ τοῦ ἀκαταλήπτου τοῦ Θεοῦ· οἱ προβαλλόμενοι ὑπ' αὐτοῦ λόγοι μετὰ τῶν παρουσιαζομένων εἰκόνων, ἀποδεικνύουν τὴν πλήρη παρουσίαν τοῦ Θεοῦ ἐντὸς τῆς ψυχῆς του καὶ τὸ ὕψος τοῦ κόσμου τῶν σκέψεων εἰς τὸ ὅποῖον τὸν ἀναζητεῖ ἡ διάνοιά του.

Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ὁμιλεῖ καὶ διὰ τὴν ἀνοδικὴν πορείαν ἢ ὅποια ὁδηγεῖ τὴν ψυχὴν πρὸς τὸν Θεόν, μίαν ἀτέρμονα ἀνοδον, ἢ ὅποια ὅμως ἀποκαθαίρει τὴν ψυχὴν, καθιστῶσα αὐτὴν ἱκανὴν νὰ δεχθῇ τὰς ἀσπίλους ἀκτῖνας τῆς θείας ἀληθείας.

Διὰ τὸν Γρηγόριον αἱ σχηματιζόμεναι ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας ἰδέαι, αἱ ὅποιαί μᾶς στηρίζουν ἐπὶ μιᾶς νοητῆς παραστάσεως περὶ Θεοῦ, δημιουργοῦν εἰδῶλα Αὐτοῦ, ἀπὸ τοῦ νὰ μᾶς ἀποκαλύπτουν αὐτὸν τοῦτον τὸν Θεόν¹.

Ὁ Θεὸς ὑπάρχει ἐκτὸς τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου· ὑπερβαίνει τὸν κόσμον, ὃν ὁ ἐνσυνείδητος αὐτοῦ δημιουργός. Εἶναι τὸ ἀναύξητον καὶ ἀμείωτον, τὸ ἀνευδεὲς ἐτέρου τινός, τὸ μόνον ὄρεκτόν, τὸ «παρὰ παντός μετεχόμενον καὶ ἐν τῇ μετουσίᾳ τῶν μετεχόντων οὐκ ἐλαττούμενον»· εἶναι τὸ ὄντως Ὁν².

Τὸ θεῖον κάλλος εἶναι ἀφραστον, καθότι δὲν ὑπάρχουν ἔννοιαι καὶ εἰκόνες διὰ τὴν ἔκφρασιν Αὐτοῦ. Δὲν ὑπάρχει αἰσθητὸν κάλλος, ἀφ' οὗ ὁρμώμενοι δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν τὸ Θεῖον.

Καὶ τί ὁμοιάζει ὁ ἀσθενὴς σπινθὴρ πρὸς τὸν λαμπρότατον ἥλιον, ἢ μικρὰ σταγῶν πρὸς τὴν ἀπειρίαν τῶν ὠκεανῶν;

Ὅταν ἀναλογίαν ἔχει ἡ σταγὼν πρὸς τὰς θαλάσσας καὶ ὁ μικρὸς σπινθὴρ πρὸς τὴν ἡλιακὴν ἀκτῖνα, τοιαύτην ἀναλογίαν ἔχουν τὰ παρὰ τῶν ἀνθρώπων ὡς καλὰ θαυμαζόμενα πρὸς τὸ κάλλος τοῦ πρώτου ἀγαθοῦ³.

Εἰς τὸν Εὐνόμιον, ὁ ὅποῖος ἀποκαλεῖ τὸν Πατέρα «μόνην κυριωτάτην οὐσίαν» καὶ ἀποδίδει εἰς τὸν Υἱὸν ἐτέραν οὐσίαν, «δι' ἐκείνης μὲν οὔσαν, μετ' ἐκείνην δὲ πάντων τῶν ἄλλων πρωτεύουσαν», καὶ προχωρῶν δίδει καὶ ἄλλας

1. *Βίος Μωϋσέως*, P.G. 44, 377 B. *Κατὰ Εὐνομίον*, P.G. 45, 604 B-D. Αὐτόθι 944 C.

2. *Βίος Μωϋσέως*, 2. P.G. 44, 33 B-C.

3. *Περὶ Παρθενίας*, P.G. 46, 361 A.

διαβαθμίσεις τῆς οὐσίας¹, ὁ Γρηγόριος ἀπαντᾷ ὅτι ἡ οὐσία δὲν ἐπιδέχεται διαβαθμίσεις· ἢ ὑφίσταται ὡς τοιαύτη ἢ δὲν ὑφίσταται· δὲν ὑπάρχει μᾶλλον καὶ ἤττον ἐπ' αὐτῆς².

Καὶ ἐνῶ ὁ Εὐνόμιος μὲ διαβαθμίσεις οὐσίας προχωρεῖ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἰς τὸν Υἱὸν κ.ο.κ., ὁ Γρηγόριος παραμένων εἰς τὴν Ἐνότητα τῆς θείας Φύσεως, πειρᾶται νὰ συλλάβῃ τὰς ὑποστάσεις αὐτῆς. Εἰς τὸν Χριστιανισμὸν δὲν ἔχομεν τὴν μακαρίαν πλατωνικὴν θεάν ἐννοιῶν καὶ ἰδεῶν, ὡς ἐπίσης δὲν ἔχομεν καὶ τὴν πλατωνικὴν σφαῖραν τοῦ Νοῦ: τὴν θέσιν της λαμβάνει ἡ μυστικὴ ὄρασις τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ὑφίσταται «ἐπέκεινα παντὸς καλοῦ, ὑπὲρ τὸ ἀγαθόν». Ἀνέφικτος ἡ γνῶσις τῆς Οὐσίας τοῦ Θεοῦ διὰ τὸν ἄνθρωπον· παρὰ ταῦτα ὁμοῦς ὁ ἄνθρωπος ἐννοεῖ τὸν Θεὸν διὰ τῆς αἰσθήσεως τῆς παρουσίας Του ἐντὸς ἡμῶν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον παρέχει ὁ ἴδιος ὁ Θεός. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ αἰσθησις τῆς παρουσίας, ἀποτελεῖ τὴν περιοχὴν τοῦ μυστικοῦ βίου. Τὴν ἀπόλυτον πνευματικότητα τοῦ Θεοῦ ἀποδεικνύει ἡ ἀκόλουθος σκέψις: Δὲν γνωρίζομεν λέγει ὁ Γρηγόριος τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. «Τὴν δὲ αὐτοσοφίαν καὶ αὐτοδυναμίαν ἐν νῶ λαβόντες, τὸν Θεὸν ἀνειληφέναι τῇ διανοίᾳ πιστευόμεν»³.

Πλὴν ὁμοῦς δὲν εὐρίσκονται μόνον οἱ ἄνθρωποι μακρὰν τῆς κατανοήσεως τοῦ Θεοῦ· καὶ ἡ «δύναμις τῶν ἀγγέλων», ἥτις «οὐδεμιᾶς αἰσθήσεως ἐνοχλοῦσης γυμνῇ τε καὶ ἀπαρακαλύπτῳ τῇ γνωστικῇ δυνάμει τῶν ὑψηλῶν ἐπορέγεται», εἰς τὴν ἰδίαν μὲ ἡμᾶς ἀπόστασιν εὐρίσκεται ἀπὸ τοῦ Θεοῦ⁴.

Τὸ κατωτέρω ἀπόσπασμα καταδεικνύει τὸ ἀπερίληπτον:

«Ἡ μακαρία καὶ ἀτίδιος καὶ πάντα νοῦν ὑπερέχουσα φύσις, πάντα τὰ ὄντα ἐν ἑαυτῇ περιέχουσα, ὑπ' οὐδενὸς περιέχεται ὄρου. Οὐδὲν γὰρ ἐστὶ περὶ αὐτὴν οὐ πηλικότης, οὐ διάστημα, οὐδὲ ἄλλο τι τῶν περιγραφτικῶν ὄνομα, ἢ πρᾶγμα, ἢ νόημα, ἀλλὰ πᾶν περὶ αὐτὴν νοούμενον ἀγαθόν, εἰς ἄπειρόν τε καὶ ἀόριστον πρόεισιν. Ὅπου γὰρ κακία χώραν οὐκ ἔχει, ἀγαθοῦ πέρασ ἐστὶν οὐδέν. Ἐπὶ γὰρ τῆς τρεπτικῆς φύσεως, διὰ τὸ ἴσην ἐγκεῖσθαι τὴν δύναμιν τῇ προαιρέσει πρὸς τὴν ἐφ' ἐκάτερα τῶν ἐναντίων ροπήν, τό τε ἀγαθὸν τὸ ἐν ἡμῖν, καὶ τὸ κακόν, ταῖς διαδοχαῖς ἀλλήλων ἐναπολήγει, καὶ γίνεται τοῦ ἀγαθοῦ ὄρος ἢ ἐπιγινομένη κακία, καὶ πάντα τὰ τῶν ψυχῶν ἡμῶν ἐπιτηδεύματα, ὅσα κατὰ τὸ ἐναντίον ἀλλήλοις ἀντικαθέστηκεν, εἰς ἄλληλα λήγει, καὶ ὑπ' ἀλλήλων ὀρίζεται. Ἡ δὲ ἀπλῆ καὶ καθαρὰ καὶ μονοειδῆς καὶ ἄτρεπτος καὶ ἀναλλοίωτος φύσις, αἰεὶ ὡσαύτως ἔχουσα καὶ οὐδέποτε ἑαυτῆς ἐξισταμένη διὰ τὸ ἀπαραδέκτον εἶναι τῆς πρὸς τὸ κακὸν κοινωνίας, ἀόριστος ἐν τῷ ἀγαθῷ μένει, οὐδὲ αὐτῆς βλέπουσα πέρασ, διὰ τὸ μηδὲν τῶν ἐναντίων βλέπειν»⁵.

1. Πρὸς Εὐνόμιον, I, 151-155, ἐκδ. Jaeger, τ. Α', σελ. 67, στίχ. 22 κ. ἐξ.

2. Πρὸς Εὐνόμιον, I, 180-187, ἐκδ. Jaeger, τ. Α', σελ. 75, στίχ. 10 κ. ἐξ.

3. Ἀπολογητικὸς περὶ τῆς Ἑξαήμερου, P.G. 44, 72 C.

4. Πρὸς Εὐνόμιον, II, 69, ἐκδ. Jaeger, τ. Α', σελ. 235, στίχ. 19 κ. ἐξ.

5. Ἐξήγησις εἰς τὸ Ἄσμα τῶν Ἀσμάτων, P.G. 44, 873 C-876 A.

Εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν ὁ ἄνθρωπος γνωρίζει ἀτελῶς τὴν ἀλήθειαν καὶ θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸν τοῦ εὐτυχῆ, αἰὲ λεπταῖς τισι καὶ ἀμυδραῖς διανοίαις ἐπιφεκάζει τὴν γνῶσιν αὐτοῦ ἢ Ἀλήθεια, διὰ τῶν ἀγίων τε καὶ θεοφορουμένων τῆς λογικῆς σταγόνος ἀπορροεούσης¹. Ἐλάχιστοι εἶναι οἱ ἀξιωθέντες τοῦ φωτὸς αὐτῆς· μεταξὺ αὐτῶν εἶναι καὶ ὁ Μωϋσῆς².

β) Ὁ Θεὸς γνόφος — Ἀγνωσία τοῦ Θεοῦ.

Τὸ θέμα τοῦ Μωϋσέως προσεγγίζοντος τὸν Θεὸν ὑπὸ τὸν γνόφον τοῦ Σινᾶ καὶ τὸ ὁποῖον τὸ πρῶτον υἰοθετήθη ὑπὸ τοῦ Φίλωνος τοῦ Ἀλεξανδρέως ὡς μία εἰκὼν ἐκστάσεως, θὰ εἶναι τὸ ὑπὸ τῶν πατέρων προτιμώμενον σχῆμα διὰ τὴν ἔκφρασιν τῆς ἐμπειρίας τῆς ἀγνωσίας τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Νύσσης ἀφιερώνει ἐν εἰδικὸν δοκίμιον εἰς τὸν βίον τοῦ Μωϋσέως³, ὅπου ἡ ἀνοδος εἰς τὸ ὄρος Σινᾶ πρὸς τὸν γνόφον τῆς ἀγνωσίας, παρουσιάζεται ὡς ἡ ὁδὸς τῆς θεωρίας, προτιμωτέρα ἀπὸ τὴν πρώτην συνάντησιν τοῦ Μωϋσέως μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ φλεγομένη βάτῳ. Τότε ὁ Μωϋσῆς εἶδε τὸν Θεὸν ἐν τῷ φωτί, τώρα εἰσέρχεται ὑπὸ τὸν γνόφον· καταλείπων δὲ ὀπισθεν αὐτοῦ πᾶν ὄρατον ἢ γνωστόν, δὲν μένει εἰς αὐτὸν εἰ μὴ τὸ ἀόρατον καὶ ἀγνωστον· ἀλλ' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται ὑπὸ τὸν γνόφον εἶναι ὁ Θεός. Διότι οὗτος κατοικεῖ ἐκεῖ ὅπου ἡ γνῶσις καὶ αἱ ἰδέαι μας δὲν προσεγγίζουν. Ἡ πνευματικὴ ἡμῶν ἀνοδος δὲν ἐπιτυγχάνει ἄλλο τι, εἰ μὴ νὰ ἀποκαλύπτῃ εἰς ἡμᾶς δι' ἐνὸς καταφανεστάτου τρόπου τὴν ἀπόλυτον ἀγνωσίαν τῆς θείας Φύσεως.

Ἡ ψυχὴ ἐπιθυμοῦσα αὐτὴν (τὴν θείαν Φύσιν) δὲν παύει νὰ αὐξάνεται, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον νὰ ἐξέρχεται ἑαυτῆς, νὰ ὑπέρκηται καὶ ὑπερκειμένη νὰ ἐπιποθῇ ἔτι περισσότερον.

Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ὡς πρὸς τὸ θέμα ὅτι ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀνέφικτος παρουσιάζει ἡ ἐρμηνεῖα τοῦ Γρηγορίου εἰς τὰς φράσεις τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Μωϋσέα: «Οὐ γὰρ μὴ ἴδῃ ἄνθρωπος τὸ πρόσωπόν μου καὶ ζήσεται». Ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος — ἐρμηνεύει — νομίσῃ ὅτι ὁ Θεὸς γινώσκειται, ἐξέρχεται τῆς ὁδοῦ τοῦ ὄντος, λαμβάνει ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον τοῦ προσφέρει ἡ καταληπτικὴ φαντασία του· τότε ὁμως δὲν ἔχει ζωὴν, διότι ἡ ἀληθὴς ζωὴ εἶναι τὸ ὄντως ὄν. «Ἀλλὰ μὴν αἰώνιος ζωὴ τὸ ἰδεῖν ἐστι τὸν Θεόν... εἰ ζωὴ ὁ Θεός, ὁ μὴ ἰδὼν αὐτόν, τὴν ζωὴν οὐ βλέπει»⁴.

Προβάλλει ὁ Νύσσης τὸ ἀνέφικτον τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ ὄχι βεβαίως διὰ νὰ ἀπογοητεύσῃ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ διὰ νὰ ὑποδείξῃ εἰς αὐτόν τὸ μέγεθος

1. Ἐξήγησις εἰς τὸ Ἄσμα τῶν Ἀσμάτων, 11. P.G. 44, 1004 A.

2. Βίος Μωϋσέως, 11. P.G. 44, 332 CD.

3. Βίος Μωϋσέως, P.G. 44, 297-430.

4. Εἰς Μακαρισμούς, P.G. 44, 1264 D.

τῆς καθάρσεως, τὴν ἀπομάκρυνσίν του ἐκ πάσης ἀνθρωπομορφικῆς συλλήψεως περὶ Αὐτοῦ, καταδεικνύων τὸ ἀπροσμέτρητον τῆς μεγαλοσύνης Του.

Σκοπὸς τοῦ Γρηγορίου εἶναι ἡ ὄθησις τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ ἐπέκεινα, πρὸς τὸ ὑπερουσίον, ἡ διατήρησις καὶ ἡ τόνωσις τῆς ἐπιθυμίας πρὸς τὸν Θεόν. Ἐχων ὁ ἄνθρωπος ἀκράτητον αὐτὴν τὴν ἐπιθυμίαν, ἠνωμένην μετὰ τῆς χαρᾶς καὶ τῆς ἀπελιπσίας συγχρόνως, ἀνέρχεται πρὸς τὸν Θεόν, πληρουμένης τῆς ψυχῆς του ὑπὸ θείου φωτός. Τοιουτοτρόπως ὁ ἴδιος ἄνθρωπος θεοῦται· ὡς πρὸς τὰ ἀνωτέρω λέγει ὅτι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος πρόκειται νὰ βαδίση πρὸς τὴν κατανόησιν τῶν ὑψηλῶν, πρέπει προηγουμένως νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν περιοχὴν «πάσης αἰσθητικῆς τε καὶ ἀλόγου κινήσεως», νὰ ἀπολυμανθῇ ἡ διάνοιά του «πάσης γνώμης ἐκ προλήψεώς τινος γεγεννημένης», νὰ ἀποχωρισθῇ τῆς αἰσθήσεως καὶ «οὕτω κατατολμῆσαι τοῦ ἔρους»¹. «Προῖων δὲ ὁ νοῦς καὶ διὰ μείζονος ἀεὶ καὶ τελειότερας προσοχῆς ἐν περινοίᾳ γινόμενος τῆς τῶν ὄντων κατανόσεως, ὅσον προσεγγίζει μᾶλλον τῇ θεωρίᾳ, τοσοῦτον πλεῖον ὄρα τὸ τῆς θείας φύσεως ἀθεώρητον. Καταλιπὼν γὰρ πᾶν τὸ φαινόμενον, οὐ μόνον ὅσα καταλαμβάνει ἡ αἴσθησις, ἀλλὰ καὶ ὅσα ἡ διάνοια δοκεῖ βλέπειν, ἀεὶ πρὸς τὸ ἐνδότερον ἴεται, ἕως ἀν διαδυῇ καὶ τῇ πολυπραγμοσύνῃ τῆς διανοίας πρὸς τὸ ἀθέατόν τε καὶ ἀκατάληπτον κάκει τὸν Θεὸν ἴδῃ. Ἐν τούτῳ γὰρ ἡ ἀληθὴς ἐστὶν εἶδησις τοῦ ζητουμένου καὶ ἐν τούτῳ τὸ ἰδεῖν, ἐν τῷ μὴ ἰδεῖν, ὅτι ὑπέρκειται πάσης εἰδήσεως τὸ ζητούμενον, οἷόν τινα γνόφῳ τῇ ἀκαταληψία πανταχόθεν διειλημμένον... Ὅτε οὖν μείζων ἐγένετο κατὰ τὴν γνῶσιν ὁ Μωϋσῆς, τότε ὁμολογεῖ ἐν γνόφῳ τὸν Θεὸν ἰδεῖν, τοῦτέστι τότε γνῶναι ὅτι ἐκεῖνο ἐστὶ τῇ φύσει τὸ Θεῖον, ὃ πάσης γνώσεώς τε καὶ καταλήψεώς ἐστὶν ἀνώτερον... Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ θεωρία οὔτε κατὰ τὸ φαινόμενον οὔτε κατὰ τὸ ἀκούμενον ἐνεργεῖται οὔτε τινὶ τῶν συνήθων ὀνομάτων καταλαμβάνεται· ...οὔτε γὰρ ὀφθαλμὸς εἶδεν οὔτε οὖς ἤκουσεν οὔτε τῶν ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου συνήθως ἀναβαινόντων ἐστίν... Ἄλλὰ χρὴ τὸν μέλλοντα προσβαίνειν τῇ τῶν ὑψηλῶν κατανόησει πάσης αἰσθητικῆς τε καὶ ἀλόγου κινήσεως προκαθάσαι τὸν τρόπον καὶ πᾶσαν δόξαν ἐκ προκαταλήψεώς τινος γεγεννημένην τῆς διανοίας ἐκπλύναντα τῆς τε συνήθους ὀμιλίας χωρισθέντα τῆς πρὸς τὴν ἰδίαν σύνοικον, τοῦτέστι τὴν αἴσθησιν, ἢ συζυγῆς πῶς ἐστὶ τῇ ἡμετέρᾳ φύσει καὶ σύνοικος, καὶ ταύτης καθαρὸν γενόμενον οὕτω κατατολμῆσαι τοῦ ἔρους».

¹ Ἀκολουθοῦντες αὐτὴν τὴν πορείαν, θὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν θεϊαν νύκτα², εἰς τὸν λαμπρὸν γνόφον³. Τότε ἡ πίστις ὀλοκληρώνουσα τὴν γνῶσιν ἐνώνει τὸ ἀναζητοῦν πνεῦμα μετὰ τῆς ἀσυλλήπτου φύσεως. Τοιουτοτρόπως ἀφομοιοῦ-

1. Περὶ βίου Μωϋσέως, P.G. 44, 373 D.

2. Περὶ τοῦ βίου Μωϋσέως, P.G. 44, 377 A.

3. Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν Ψαλμῶν, P.G. 44, 485 A.

ται ἡ ψυχὴ μετὰ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ καὶ εὐρίσκεται ἐντὸς ἡμῶν ἢ βασιλεία τοῦ Θεοῦ¹.

Εἰς τὴν πορείαν ταύτην τοῦ Γρηγορίου ὁ Daniéλου διαχωρίζει τὰς ἀκολουθούς τρεῖς ἀρθρώσεις, αἱ ὁποῖαι συνιστοῦν τρεῖς ὁδοὺς πρὸς τὸ Θεῖον.

Ὁ Θεὸς ἐφανερῶθη τὸ πρῶτον εἰς τὸν Μωϋσέα διὰ φωτός. Ἡ ἀλλαγὴ αὕτη ἐκ τοῦ σκότους εἰς τὸ φῶς, σημαίνει, λέγει ὁ Γρηγόριος, ἀποχωρισμὸν ἐκ τῶν πεπλανημένων περὶ Θεοῦ ἰδεῶν.

Ἐν συνεχείᾳ ἐλάλησε «διὰ νεφέλης». Τοῦτο, ἐρμηνεύει ὁ Γρηγόριος, σημαίνει ὅτι τὸ προσεκτικώτερον νόημα τῶν κεκρυμμένων, τὸ ὁποῖον ὁδηγεῖ τὴν ψυχὴν ἐκ τῶν ὀρατῶν πρὸς τὰ ἀόρατα, ὁμοιάζει μὲ νεφέλην, καλύπτουσαν τὸ αἰσθητόν, καὶ ἐθίζουσαν τὴν ψυχὴν εἰς τὴν θεώρησιν τοῦ κεκρυμμένου, τοῦ ὑπεραισθητοῦ.

Τέλειος πλέον ὁ Μωϋσῆς θεᾶται τὸν Θεὸν ἐν γνόφῳ· δηλ. ἡ ψυχὴ, ἀκολουθήσασα τὴν ἀνοδικὴν πορείαν καὶ ἐγκαταλείψασα κατὰ τὸ δυνατόν τὰ γήϊνα, εἰσέδυσεν ἐντὸς τῶν ἀδύτων τῆς θεογνωσίας, κυκλωθεῖσα ὑπὸ τοῦ θείου «λαμπροῦ γνόφου».

Τοιοτοτρόπως ἡ πνευματικὴ ζωὴ, φῶς εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸ σκότος τῆς ἁμαρτίας, συγκρινόμενον μετὰ τοῦ ὑπερλάμπρου θείου, καθίσταται γνόφος. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον σφίζει τότε τὴν ψυχὴν εἶναι ἡ ἀγάπη². Αὕτη εἶναι τὸ οὐσιωδέστερον στοιχεῖον τῆς τρίτης μυστικῆς πορείας.

1. *Εἰς τοὺς Μακαρισμούς*, P.G. 44, 1296 C.

2. *Ἐξήγησις εἰς τὸ Ἄσμα τῶν Ἀσμάτων*, P.G. 44, 765 B-C.

3. ΑΠΟΚΑΛΥΨΙΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

α) *Ἐμμεσος διὰ τῆς Δημιουργίας ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ.*

Ἄνεκαθεν ἡ κτίσις ἐθεωρήθη ὡς ἔμμεσος ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ. Ὡς ἔργον τοῦ Θεοῦ ὁ κόσμος διηγεῖται διαρκῶς τὴν ὑπαρξιν, τὴν ἀγαθότητα, τὴν Παντοδυναμίαν καὶ τὴν Πανσοφίαν Αὐτοῦ. «Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἢ τε ἀίδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης»¹. Πρὶν ὁ Θεὸς ἀποκαλυφθῆ ἀμέσως διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως ὡς ἀπειρος ἀγάπη, ἀπεκαλύφθη διὰ τῆς φύσεως ὡς δύναμις καὶ σοφία. Οἱ Καππαδόκαιοι ὁμοφώνως διδάσκουν ὅτι ἡ κτίσις ἀποκαλύπτει τὴν ὑπαρξιν, τὴν δόξαν, τὴν σοφίαν, τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Ὁ Νύσσης παρομοιάζει τὸν φυσικὸν κόσμον ὡς ἔγγραφο βιβλίον, τὸ ὁποῖον φανεροῖ τὴν ἀπόκρυφον δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ διακηρύττει τὴν ἀόρατον αὐτοῦ μεγαλοσύνην. «Ἡ κτίσις πᾶσα, ἢ τε σιωπῶσα καὶ ἢ φθεγγομένη ἢ τε ὑπερκόσμιος, ἢ τε ἐπίγειος δοξάζει τὸν κτίσαντα»².

Ἡ παρατήρησις τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς κανονικῆς κινήσεως τῶν ἀστέρων, τῆς γῆς καὶ τῶν ἐπ' αὐτῆς εὐρισκομένων, τῆς ποικιλίας τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν καὶ πάντων ἐν γένει τῶν ὄντων ὀδηγεῖ εἰς τὴν πεποίθησιν ὅτι ὑπάρχει Θεός³. Παρομοιάζει τὸν φυσικὸν διάκοσμον πρὸς μουσικὴν ἁρμονίαν, ἥτις ἡρμωσμένη πρὸς ἑαυτὴν πολυειδῶς καὶ ποικίλως κατὰ τινὰ τάξιν καὶ ρυθμὸν, οὐδέποτε διασπᾶται παρὰ τὴν μεταξὺ τῶν μερῶν διαφορὰν. Ἐν τῷ κόσμῳ συμβαίνει ὅ,τι καὶ ἐν τῷ μουσικῷ ὄργάνῳ. Ἐκαστος φθόγγος καθ' ἑαυτὸν δὲν συνιστᾷ μελωδίαν. Ἁρμονίαν καὶ μελωδίαν συνθέτουν οἱ ποικίλοι φθόγγοι, ὅταν τεχνικῶς παραχθοῦν ὑπὸ τοῦ μουσικοῦ διὰ τοῦ ὄργάνου. «Οὕτω καὶ ἡ τοῦ παντὸς κρᾶσις ἐν ποικίλοις τῶν καθ' ἕκαστον ἐν τῷ κόσμῳ θεωρουμένων διὰ τινος τεταγμένου τε καὶ ἀπαραβάτου ρυθμοῦ αὐτὴ καθ' ἑαυτῆς ἀπτομένη, καὶ τὴν τῶν μερῶν πρὸς τὸ ὅλον εὐαρμωστίαν ἐργαζομένη, τὴν παναρμόνιον ταύτην ἐν τῷ παντὶ μουσουργεῖ μελωδίαν, ἧς ἀκροατῆς ὁ νοῦς γίνεται, καὶ οὐδὲν τῇ ἀκοῇ ταύτῃ συγχρώμενος, ἀλλ' ὑπερκύπτων τὰ τῆς σαρκὸς αἰσθητήρια καὶ ἄνω γενόμενος, οὕτως ἐπάτει τῆς τῶν οὐρανίων ὑμνωδίας»⁴.

Ἡ μεταξὺ τῶν ὄντων σύμπνοια καὶ συμπάθεια, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν

1. Ρωμ. 1,20.

2. *Περὶ ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως*, P.G. 46, 25 A.

3. *Εἰς Ἄσμα...*, P.G. 44, 1009 CD.

4. *Εἰς ἐπιγρ. Ψαλμῶν*, 3. P.G. 44, 440 CD.

βάσιν τῆς ἁρμονικῆς συνθέσεως, εἶναι ἡ πρώτη καὶ ἀρχέτυπος καὶ ἀληθὴς μουσική, τῆς ὁποίας τεχνίτης καὶ δημιουργὸς εἶναι ὁ Θεός¹.

Πᾶς, λοιπόν, ὅστις παρατηρεῖ τὴν φυσικὴν ἁρμονίαν ἄγεται εἰς τὴν ιδέα τῆς θείας καὶ σοφῆς δυνάμεως, ἥτις συναρμόζει τὰ ἐπὶ μέρους εἰς "Ὀλον, καὶ τὸ "Ὀλον συμπληροῖ διὰ τῶν ἐπὶ μέρους. Ἡ δύναμις αὕτη εἶναι ἡ ποιητικὴ καὶ συντηρητικὴ αἰτία τοῦ παντός².

Τοιοτοτρόπως θεωρούμενος ὁ κόσμος ἀποκτᾷ μεταφυσικὸν καὶ ἠθικὸν βάθος ἀπροσμέτρητον. Πάντα τὰ ὄντα ἀποσκοποῦν εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας πρὸς τὸν ποιητὴν. «Πάντα οὖν ὅσα ἐν τῷ αἰῶνι γέγονεν, ἔδωκε τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν ἐπ' ἀγαθῷ ὁ Θεός, ὥστε διὰ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναθεωρεῖν δι' αὐτῶν τὸν ποιήσαντα»³.

Πρέπει ὁμῶς νὰ τονισθῇ ὅτι ἐντὸς τῆς φύσεως οἱ ἄνθρωποι διδάσκονται οὐχὶ τὴν οὐσίαν τοῦ θείου ὄντος ἀλλὰ μόνον τὴν Δύναμιν, τὴν Σοφίαν καὶ τὴν Τέχνην Αὐτοῦ. Ἐν τῷ κόσμῳ δὲν διαφαίνεται ἡ φύσις τοῦ τεχνίτου, ἀλλὰ μόνον ἡ τεχνικὴ αὐτοῦ ἐπιστήμη, τὰ ἔχνη τῆς ὁποίας ἐναπέθεσεν ἐν τῷ ἔργῳ του⁴.

β) Ὁ ἄνθρωπος «εἰκὼν Θεοῦ» — «μικροκόσμος».

Ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ κατὰ τὸν Γρηγόριον μέρος τῆς καθόλου δημιουργίας. Αὕτη ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ οὐχὶ ἐξ ἀνάγκης, ἀλλ' ἐξ ἀπειρου ἀγάπης, ἐπὶ τῷ σκοπῷ, ὅπως ὁ ἄνθρωπος καταστῆ «μέτοχος τῆς θείας μακαριότητος». Οὗτος ἐπλάσθη «ὡς ἐπιτηδεῖως πρὸς τὴν τῶν ἀγαθῶν μετουσίαν ἔχρη», ἐπλάσθη «κατ' εἰκόνα Θεοῦ». «Τότε», λέγει εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν, «θάνατος οὐκ ἦν, νόσος ἀπῆν, τὸ ἔμὸν καὶ τὸ σόν, τὰ πονηρὰ ταῦτα ῥήματα, τῆς ζωῆς τῶν πρώτων ἐξώριστο». Τότε ὑπῆρχεν «ἡ πρὸς τοὺς ἀγγέλους ὁμοτιμία, ἡ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ παρρησία, ἡ τῶν ὑπερτάτων ἀγαθῶν θεωρία».

Ἐπεράνω τῶν ἀγαθῶν τούτων ἐδόθη εἰς τὸν ἄνθρωπον «τὸ κάλλιστον καὶ τιμιώτατον», τὸ «ἀδέσποτον καὶ αὐτεξούσιον», ἡ ἐλευθερία. «Ἡ ἐλευθερία ἐστὶν ἡ πρὸς τὸ ἀδέσποτόν τε καὶ αὐτοκρατὲς ἐξομοίωσις, ἡ κατ' ἀρχὰς μὲν ἡμῖν παρὰ Θεοῦ δεδωρημένη, συγκαλυφθεῖσα τῇ τῶν ὀφλημάτων αἰσχύνη»⁵. Πλὴν δὲ τοῦ αὐτεξουσίου μετεδόθη εἰς αὐτὸν καὶ ὁ νοῦς.

Φορὸς τῆς θείας εἰκόνας, κατὰ τὸν Νύσσης, ὅπως καὶ κατὰ λοιποὺς Καππαδόκας, εἶναι ὁ νοῦς, ὅστις ἐγένετο «κατ' εἰκόνα τοῦ καλλίστου», δηλ. τοῦ

1. *Εἰς ἐπιγρ. Ψαλμῶν*, 3. P.G. 44, 441 A.C.

2. *Περὶ ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως*, P.G. 46, 25 AB-28 A.

3. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, 8. P.G. 44, 752 D.

4. *Εἰς τοὺς Μακαρισμούς*, P.G. 44, 1268 C.D.

5. *Περὶ ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως*, P.G. 46, 101 C.

Θεοῦ¹. Ὡς εἰκῶν ὁ νοῦς δὲν συμπίπτει πρὸς τὸ ἀρχέτυπον, διότι δὲν εἶναι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ· εἶναι μὲν νοητὴ ἢ οὐσία τοῦ νοῦ ὡς εἰκῶν νοητῆς οὐσίας, δὲν ταυτίζεται ὅμως πρὸς τὴν τοῦ ἀρχετύπου². Δημιουργηθεὶς ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τῷ σκοπῷ ὅπως γίνῃ μέτοχος τῶν θείων ἀγαθῶν, κατασκευάσθη οὕτως, ὥστε νὰ δύναται νὰ μετέχῃ αὐτῶν. «Ἀναγκαῖον ἦν ἐγγραφθῆναι τι τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει συγγενὲς πρὸς τὸ Θεῖον, ὡς ἂν διὰ τοῦ καταλλήλου πρὸς τὸ οἰκεῖον τὴν ἔφεσιν ἔχοι»³. Κατεκοσμήθη λοιπὸν διὰ ζωῆς, λόγου, σοφίας, ἀθανασίας και ἄλλων θεοπρεπῶν ἀρετῶν, ὥστε δι' αὐτῶν νὰ ἐπιθυμῇ τὸ οἰκεῖον, ἦτοι τὸν Θεόν⁴. «Διὰ τοῦτο φησὶν ἡ Γραφή, κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγενῆσθαι τὸν ἄνθρωπον ὡς ἂν, οἶμαι, τῷ ὁμοίῳ βλέπειν τὸ ὅμοιον»⁵. Κατὰ τὰ ἀνωτέρω ὁ ψυχικὸς κόσμος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι προσηρμοσμένος πρὸς τὸν θεῖον κόσμον. Ἡ εἰκῶν συνδέει τὸν ἄνθρωπον μὲ τὸν Θεόν. Δι' αὐτῆς κατέστη συγγενὴς τοῦ Θεοῦ καὶ δεκτικὸς τῶν θείων ἀγαθῶν. Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν φορὰ τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ἐπιθυμία αὐτοῦ ὅπως γνωρίσῃ τὸν Θεόν, ὁ ἀσίγητος πόθος του, ὅπως ἴδῃ τὸν Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον καὶ ἐνωθῇ μετ' Αὐτοῦ μυστικῶς, ὁ ἔρωσ του πρὸς τὸν Θεόν, ὀφείλονται εἰς τὴν θείαν εἰκόνα.

Οἱ Καππαδόκαι ἐδανείσθησαν ἐκ τῶν Στωϊκῶν τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ ἀνθρώπου ὡς μικροκόσμου· ὁ ἕρος δηλοῖ τὴν ἰδιάζουσαν θέσιν αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ. Ὁ Γρηγόριος ἐξαίρων τὸ γεγονὸς τοῦτο δίδει εἰς τὸν λόγον του ὕφος ἐπίσημον: «Δόγμα τι μέγα καὶ ὑψηλὸν διὰ τῶν εἰρημένων ὑπὸ τῆς θείας Γραφῆς παραδίδοσθαι... Δύο τινῶν κατὰ τὸ ἀκρότατον πρὸς ἄλληλα διεστηκότων, μέσον ἔστι τὸ ἀνθρώπινον τῆς τε θείας καὶ ἀσωμάτου φύσεως καὶ τῆς ἀλόγου καὶ κτηνώδους ζωῆς»⁶. Ἐν τῇ φύσει ὑπάρχει συνεχῆς ἱεραρχικὴ τάξις, τῶν διαφόρων ὄντων διαβαθμιζομένων σοφῶς καὶ σκοπίμως⁷. Ἡ ὅλη κτίσις συντηρεῖται, καὶ τρόπον τινὰ πάντοτε κτίζεται ἀποβλέπουσα εἰς τὸν Θεόν, τὸ πρῶτον αἴτιον, καθόσον οὐδὲν ἐκ τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου ὑπάρχει αὐτοδυνάμως. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ τελειότατον ἐξ ὅλων τῶν κτισμάτων, διὸ ἐπλάσθη τελευταῖος, «ὁδῶ τινι πρὸς τὸ τέλειον ἀκολούθως προιούσης τῆς φύσεως»⁸. Ὁ κόσμος καὶ ὁ ἄνθρωπος ὡς ἀρμονικαὶ συνθέσεις δὲν τίθενται ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου. Ὁ ἄνθρωπος ὀνομάζεται μικρόκοσμος ὄχι διότι συντίθεται ἐκ τῶν αὐτῶν ὡς καὶ ὁ κόσμος στοιχείων⁹. Ἐκ τῶν γνωστῶν τεσσάρων στοιχείων

1. *Περὶ κατασκευῆς*, 12. P.G. 44, 161 C.
2. *Περὶ ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως*, P.G. 46, 41 CD-44 A.
3. *Λόγος Κατηχητικός*, 5, P.G. 45, 21 C.
4. *Λόγος Κατηχητικός*, 5, P.G. 45, 21 C.
5. *Περὶ τῶν νηπίων*, P.G. 46, 1730-1764.
6. *Περὶ Κατασκευῆς*, 26, P.G. 44, 181 B.
7. *Εἰς ἐπιγρ. Ψαλμῶν*, P.G. 44, 440 C-441 D.
8. *Περὶ Κατασκευῆς*, 8. P.G. 44, 145 B.
9. *Περὶ Κατασκευῆς*, 16. P.G. 44, 177 B.

ἀποτελείται καὶ πᾶς ζῶν ὀργανισμός. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας τὸ «ἀνθρώπινον μέγεθος» δὲν συνίσταται εἰς τὴν ὁμοιότητά του πρὸς τὸν κτιστὸν κόσμον, ἀλλ' εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα Θεοῦ¹. Οὕτω δὲ πλασθεὶς συγγενεῦει καὶ μὲ τὸν Θεὸν καὶ μὲ τὴν φύσιν. Διὰ τῶν σωματικῶν αἰσθήσεων ἀπολαμβάνει τῶν ἀγαθῶν τῆς γῆς, διὰ δὲ τοῦ πνεύματος τῶν πνευματικῶν καὶ θείων ἀγαθῶν². Ἐπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ὁ ἄνθρωπος εἶναι μικρόκοσμος.

γ) Ἄμεσος διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως Ἀποκάλυψις.

Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν φορὰ τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἀνεκόπη ἐξ ὀλοκλήρου συνεπεία τῆς πτώσεως· κατὰ τὸν Γρηγόριον ὁ ἄνθρωπος ἐξέπεσε τῆς ἀρχεγόνου καταστάσεως καὶ ἀπεγυμνώθη τῆς θείας μακαριότητος, χωρὶς νὰ ἀπολέσῃ πλήρως τὸ κατ' εἰκόνα³.

Τότε περιέβαλεν ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους διὰ δερματίνων χιτῶνων. Ἡ ἐπιβολὴ ὅμως αὐτῆ εἶναι προσωρινή· ἡ θνητότης περικαλύπτουσα τὸ ἐξωτερικὸν καὶ αἰσθητὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ μὴ θίγουσα τὸ ἐσωτερικόν, δηλ. τὴν θείαν εἰκόνα, ἐπεβλήθη εἰς τὸν ἄνθρωπον διὰ λόγους οἰκονομίας.

Ὁ ἄνθρωπος καλεῖται νὰ ἐπανακτῆσῃ τὴν φθαρεῖσαν εἰκόνα καὶ νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν πρώτην τελειότητα⁴. Ἡ ἐπανάληψις ὅμως τῆς εἰκόνας καὶ τῆς ὁμοιώσεως εἶναι ἔργον δυσχερές, μὴ δυνάμενον νὰ ἐπιτευχθῇ ἄνευ τῆς θείας βοηθείας⁵. Διὰ τὴν ἀποκατάστασιν ταύτην ἐσαρκώθη ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ.

Εἰς τὸν Κατηχητικὸν τοῦ λόγον ὁ Γρηγόριος θέτει τὸ ἐρώτημα τῆς αἰτίας τῆς σαρκώσεως, τῆς «πρὸς τὴν ταπεινότητα ταύτην καταβάσεως τοῦ θείου», ὡς ἐπὶ λέξει ἀναφέρει.

Πῶς ὅμως εἶναι δυνατὸν ὁ Θεὸς «τὸ ἀχώρητον καὶ ἀκατανόητον καὶ ἀνεκλάλητον πρᾶγμα, τὸ ὑπὲρ πᾶσαν δόξαν καὶ πᾶσαν μεγαλειότητα» νὰ καταμιχθῇ «τῷ λύθρῳ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως»; Διὰ τῆς ἀποκρύψεως τοῦ Θεοῦ ἐντὸς τοῦ προκαλύμματος τῆς ἰδικῆς μας φύσεως κατόφησεν ἡ ζωὴ μετὰ τοῦ θανάτου. Ἐντὸς τοῦ σκότους ἐφανερώθη τὸ φῶς, διὰ νὰ ἐξαφανισθῇ τὸ ἀντιθετὸν τῶν⁶. Τοιοῦτοτρόπως δι' αὐτῆς τῆς ἐνώσεως ἡ ἀνθρωπίνη φύσις «συνεπαίρεται τῇ Θεότητι»⁷.

1. *Περὶ Κατασκευῆς*, 16. P.G. 44, 441 A.C.

2. *Περὶ Κατασκευῆς*, 2. P.G. 44, 133 B.

3. *Περὶ Παρθενίας*, P.G. 46, 372 C.D.

4. *Περὶ Κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου*, 30. P.G. 44, 256 C.

5. *Περὶ Παρθενίας*, P.G. 46, 372 C.

6. *Πρὸς Εὐνόμιον*, III, Β' 54, ἐκδ. Jaeger τ. 13, σελ. 65, στίχ. 20 κ. ἐξ.

7. *Λόγος Κατηχητικός*, 15. P.G. 45, 48 B.

Ἡ ἐνανθρώπησις, κατὰ τὸν Γρηγόριον, θέτει νέον και μείγιστον πρόβλημα. Ὅχι νὰ ἴδωμεν πῶς ἡ ψυχὴ ἤμπορεῖ νὰ πλησιάσῃ τὸν Θεὸν ἀλλὰ νὰ ἐννοήσωμεν τὸ πῶς ὁ Θεὸς ἐπλησίασε τὸν ἄνθρωπον: διαβλέπει τὸ μέγα μυστήριον ἐν τῷ ὁποίῳ περισσότερο παντὸς ἄλλου δεικνύεται ἡ σύγκρασις φιλανθρωπίας και δυνάμεως: διότι ἡ κάθοδος και ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Παντοδυναμοῦ Ὅντος πρὸς τὸ ἀνθρώπινον, ἀποδεικνύει περισσότερο τὴν θείαν δύναμιν ἢ τὰ μέγала ὑπερφυῆ θαύματα.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργία τοῦ κόσμου τούτου, καίτοι θαῦμα, εἶναι νοητή. Οὐδεὶς ξενίζεται ἀκούων ὅτι τὸ Σύμπαν εἶναι ἔργον τῆς θελήσεως και τῆς δυνάμεως τοῦ Δημιουργοῦ. Ἄλλ' ἡ πρὸς τὸ ταπεινὸν συγκατάβασις εἶναι ἀπόδειξις παρουσίας δυνάμεως, ἥτις οὐδόλως κωλύεται ἐνεργοῦσα τὰ παρὰ τὴν φύσιν. Τὸ πῦρ ἔχει τὴν ιδιότητα νὰ στρέφεται πρὸς τὰ ἄνω και οὐδεὶς ἐκπλήσσεται βλέπων αὐτὸ οὕτως ἐνεργούμενον.

Ἐὰν ὅμως ἐβλεπέ τις τὴν φλόγα νὰ στρέφεται πρὸς τὰ κάτω, ὡς κινούνται τὰ βαρέα σώματα, θὰ ἠπόρει και θὰ διηρωτᾶτο, πῶς τὸ πῦρ ἐξακολουθεῖ ἔχον τὰς αὐτὰς ιδιότητας, ἐνῶ ὡς πρὸς τὴν φορὰν τῆς κινήσεως ὑπερβαίνει τὸ κατὰ φύσιν; Οὕτω και τὴν θείαν Δύναμιν φανεροῖ περισσότερο ἢ συγκατάβασις αὐτῆς πρὸς τὴν ἀσθενῆ ἀνθρωπίνην φύσιν ἢ ἡ ὅλη δημιουργία και ἡ σκόπιμος τοῦ παντὸς διακόσμησις. «Πῶς τὸ ὑψηλὸν ἐν τῷ ταπεινῷ καθορᾶται και οὐ καταβαίνει τὸ ὕψος· πῶς θεότης ἀνθρωπίνῃ συμπλακεῖσα φύσει, και τοῦτο γίνεται και ἐκεῖνο ἐστίν»¹.

Ὁ ζητῶν ἀποδείξεις περὶ τῆς πραγματικότητος τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου ἄς ἀποβλέψῃ εἰς τὰς ἐνεργείας τοῦ Θεοανθρώπου. Ἄλλως τε και περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ἐν γένει δὲν ὑπάρχουν ἄλλαι ἀποδείξεις πλην ἐκείνων αἱ ὁποῖαι στηρίζονται ἐπὶ τῶν θείων ἐνεργειῶν.

Ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτεται ὡς ἄπειρος ἀγάπη, ὡς ὁ ἱατρὸς τῆς ἐνεκα τῆς πτώσεως ἀσθενησάσης ἀνθρωπίνης φύσεως. «Ἐδεῖτο τοῦ ἀνορθοῦντος ὁ ἐν πτώματι ἄνθρωπος. Ἐδεῖτο τοῦ ζωοποιῶντος, ὁ ἐφαμαρτῶν τῆς ζωῆς. Ἐδεῖτο τοῦ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐπανάγοντος, ὁ ἀπορρυσίς τῆς τοῦ ἀγαθοῦ μετουσίας. Ἐχρηζε τῆς τοῦ φωτὸς παρουσίας, ὁ καθειργμένος τῷ σκότει· Ἐζήτει τὸν λυτρωτὴν ὁ αἰχμάλωτος, τὸν συναγωνιστὴν ὁ δεσμώτης, τὸν ἐλευθερωτὴν ὁ τῷ ζυγῷ τῆς δουλείας κατεχόμενος»².

Οὕτω λοιπὸν τὸ μέγα μυστήριον τῆς θείας Οἰκονομίας, τὸ ὁποῖον ἦτο «σεσιγημένον ἀπὸ τῶν αἰῶνων και ἀπόκρυφον, ἀπεκαλύφθη κατὰ τὴν κατάλληλον ἱστορικὴν στιγμήν, ὅτε ὁ Κύριος, ἀφοῦ διενήργησε προπαρασκευαστικῶς πάντα ὅσα ἦσαν ἀπαραίτητα διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπινου γένους, ἐν τέλει, «τὴν οἰκείαν ἐχαρίσατο ἡμῖν ἐπιδημίαν».

1. Λόγος Κατηχητικός, 24. P.G. 45, 64 BD.

2. Κατηχητικός, 15. P.G. 45, 48 B.

Διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως ὁ ἄνθρωπος ἀνυψώθη εἰς ὕψη ἀσύλληπτα. Δημιουργηθεὶς κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ κατέστη ἀπ' ἀρχῆς συγγενὴς τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ ἀναλήψεως τελείας ἀνθρωπίνης φύσεως ἐν τῇ ἀποκαλύψει αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ὁ ἄνθρωπος ἐτοποθετήθη εἰς τὸ κέντρον τοῦ ὄντος. «Ἐνωθεῖσα γὰρ τῷ Κυρίῳ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις συνεπαίρεται τῇ Θεότητι καὶ τὸ ὑψούμενον ἐκεῖνό ἐστι τὸ ἐκ τοῦ ταπεινοῦ ἐπαιρόμενον· ταπεινὸν δὲ ἡ τοῦ δούλου μορφή (ἡ) διὰ τῆς ὑψώσεως γινομένη Χριστὸς καὶ Κύριος». «ὡς γὰρ» λέγει ἀλλαχοῦ «τοῦ φθοροποιοῦ πρὸς τὸ ὑγιαῖνον ἀναμιχθέντος, ἅπαν τὸ ἀνακραθὲν συνηχρεῖται, οὕτω καὶ τὸ ἀθάνατον σῶμα ἐν τῷ ἀναλαβόντι αὐτὸ γενόμενον, πρὸς τὴν ἑαυτοῦ φύσιν καὶ τὸ πᾶν μετεποίησεν».

4. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ἄθρησκευτικὸς βίος εἶναι ἀποτέλεσμα δύο κινήσεων: ἐκείνης ἢ ὁποία ἔρχεται ἀπὸ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ ἐκείνης ἢ ὁποία ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου διευθύνεται πρὸς τὸν Θεόν. Ὁ Θεὸς «κατέρχεται» πρὸς ἡμᾶς καὶ ἡμεῖς «ἀνερχόμεθα» πρὸς Αὐτόν. Κατέρχεται πρὸς ἡμᾶς διὰ τῶν ἐνεργειῶν του, αἱ ὁποῖαι τὸν ἀποκαλύπτουν, ἀνερχόμεθα ἡμεῖς πρὸς Αὐτόν διὰ τῶν ἐνώσεων, ἔνθα ἐκεῖνος παραμένει ἄγνωστος ἐκ φύσεως.

Οὕτω Θεὸς καὶ ἄνθρωπος συναντῶνται εἰς τὸ βάθος τοῦ πνεύματος. Πρῶτος εἰς συνάντησιν τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται ὁ Θεός. Ἡ πρὸς τὰ λογικὰ ὄντα φορὰ τοῦ ἀνθρώπου, ἢ αὐτοφάνερωσις τοῦ Θεοῦ, καλεῖται Ἐποκάλυψις· «ὁ ὅρος σημαίνει γενικῶς τὴν φανέρωσιν κεκρυμμένων πραγμάτων, εἰδικῶς δὲ ἐν τῇ Θεολογίᾳ τὴν διάνοξιν τῶν Θείων, ἤτοι τῆς βουλῆς τοῦ Θεοῦ ἢ καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ». Ἡ ἀποκάλυψις προϋποθέτει ὃν δρῶν, τὸ ὁποῖον αὐτοαποκαλύπτεται. Τοιοῦτον ὃν δὲν εὐρίσκομεν εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἐπιστήμης ἢ τῆς αἰσθητικῆς, ἀλλὰ μόνον τῆς θρησκείας.

Ἡ ἀποκάλυψις ἔχει εὐρεῖαν σημασίαν, περιλαμβάνουσα πᾶσαν θείαν ἐνέργειαν, δι' ἧς φανεροῦται ἢ βουλὴ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ παρουσία Αὐτοῦ. Δὲν πρέπει νὰ ταυτίζεται πρὸς μίαν μόνον θείαν ἐνέργειαν, ὡς εἶναι λ.χ. ἡ δημιουργία ἢ ἡ ἐνανθρώπησις, οὔτε πρὸς ἄλλας ἐνεργείας, αἵτινες θεωροῦνται μερικώτεροι φάσεις τῆς θείας ἀποκαλύψεως, ὡς εἶναι ἡ θεοφάνεια καὶ ἡ θεοπνευστία. Ἡ σχολαστικὴ Θεολογία ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀρχαίας νοησιαρχίας ἐθεώρει τὴν ἀποκάλυψιν ὡς μετάδοσιν ἀληθειῶν περὶ Θεοῦ καὶ Θείων πραγμάτων. Ἡ ἀποκάλυψις αὕτη περιορισμένη οὔσα ἀπευθύνεται εἰς τὸν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὄχι εἰς τὸν ὄλον ἄνθρωπον.

Ἡ ἀποκάλυψις ἡμῶς, ὡς ἐνόησαν καὶ ἐβίωσαν αὐτὴν οἱ Καππαδόκαι, εἶναι κατὰ πρῶτον καὶ κύριον λόγον μετάδοσις οὐχὶ γνώσεων ἀλλὰ ζωῆς πνευματικῆς. Εἶναι αὐτομετάδοσις τοῦ Θεοῦ, ζῶσα καὶ πραγματικὴ παρουσία τοῦ Θεοῦ, ἐν τῇ ὁποίᾳ οὗτος μεταδίδει ἐξ ἑαυτοῦ θείαν ζωὴν.

Ἡ ἀποκάλυψις, ἢ ὁποία ἀπευθύνεται πρὸς τὰς λογικὰς ὑπάρξεις, ἔχει ὡς ἀντίστροφον τὴν πρὸς αὐτὴν ἀνταπόκρισιν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Γρηγόριος Νύσσης λέγει ὅτι ὁ ἄνθρωπος μεταβάλλεται συμφώνως πρὸς τὸ ἀντικείμενον πρὸς τὸ ὁποῖον στρέφεται ἢ προαιρέσείς του. «Κατόπτρον γὰρ ἔοικεν ὡς ἀληθῶς τὸ ἀνθρώπινον, κατὰ τὰς τῶν προαιρέσεων ἐμφάσεις μεταποιούμενον. Ἐὰν τε γὰρ χρυσὸν ἴδωι, χρυσοὺς φαίνεται, καὶ τὰς αὐτὰς αὐγάς τῆς ὕλης, διὰ τῆς ἐμφάσεως δείκνυσιν· ἂν τε τι τῶν εἰδεχθῶν ἐμφανείῃ, καὶ τούτου τοῦ αἴσχους δι'

ὁμοιώσεως ἀπομάσσεται»¹. Στρεφόμενοι λοιπὸν πρὸς τὸ ἐπέκεινα πάσης ἐμπειρίας καὶ νοήσεως θεῖον Ὄν, αἰσθανόμεθα ὅτι ὀλόκληροι κόσμοι, ἀπρόσιτοι ἄλλοτε εἰς τὴν ἀντίληψιν καὶ τὴν ἐμπειρίαν ἡμῶν, ἀποκαλύπτονται εἰς ἡμᾶς. Ἡ θεία ζωὴ διοχετεύεται ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος γίνεται διὰ δευτέραν φοράν συγγενῆς τοῦ Θεοῦ καὶ ἐκφεύγει τῆς καταστάσεως τῆς μονώσεως. Ἄλλ' ἐὰν διὰ τῆς ἀποκαλύψεως τὸ ὑπερκόσμιον γίνεται ἐγκόσμιον, τὸ μυστήριον παραμένει μυστήριον. Ὁ Θεὸς ἀποκαλυπτόμενος δὲν γίνεται προσιτὸς εἰς τὸν λόγον καὶ τὴν σκέψιν. Ἀποκαλυπτόμενος ἀποκρύπτεται.

---

1. *Εἰς Ἄσμα...*, 4. P.G. 44, 832 D-833 B.